

Wycena programu komputerowego jako wartości niematerialnej i prawnej

Program komputerowy jako wartość niematerialna i prawna

Przepisy podatkowe wymieniają różne rodzaje wartości niematerialnych i prawnych, spośród których jednym z rodzajów są prawa autorskie lub licencyjne do programów komputerowych. Inne rodzaje wartości niematerialnych i prawnych to znaki towarowe, patenty, know-how, prawa licencyjne inne, niż w odniesieniu do programów komputerowych (czyli m.in. licencje na wynalazki), kontrakty menedżerskie, sieci sprzedaży (w tym logistyka), oraz przedsiębiorstwa rozumiane zgodnie z art. 55¹ kodeksu cywilnego jako zespoły składników materialnych i niematerialnych przeznaczonych do realizacji określonych zadań gospodarczych.

Należy zaznaczyć, iż generalnie wartości niematerialne i prawne, w tym i programy komputerowe są szczególnie silnie powiązane z konkretnym rodzajem działalności gospodarczej, w którym generują wartość (np.: program zarządzający czasem pracy w konkretnej firmie informatycznej), zaś ich przeniesienie na inny grunt jest problematyczne, w związku z czym ich wycena zależy od oceny zdolności przedsiębiorcy do generowania zysku. W przedsiębiorstwach, wobec których toczy się postępowanie upadłościowe, lub prowadzona jest likwidacja, programy komputerowe (i inne wartości niematerialne i prawne, takie jak np. znaki towarowe) nie posiadają często żadnej wartości w opinii syndyka masy upadłości, wierzycieli, czy potencjalnych zainteresowanych kupnem.

Pod pojęciem programu komputerowego będą rozumiał zarówno te programy komputerowe, które przeznaczone są dla elektronicznych maszyn cyfrowych, jak również programy dla komputerów analogowych lub hybrydowych. Przepisy ustaw podatkowych czy ustawy o rachunkowości nie rozróżniają bowiem pojęcia programu komputerowego dla komputera cyfrowego (czyli tzw. software'u) od programów komputerowych innego typu. Stąd też poprawnym z logicznego punktu widzenia jest pogląd, wedle którego wycena wszelkich programów komputerowych stanowiących wartość niematerialną i prawną odbywać się będzie według podobnych zasad. Poniższe rozważania mogą się również odnosić do innych utworów o charakterze informatycznym, której jednak nie są programami

komputerowymi sensu stricte, czyli np. do stron www, multimediiów oraz komputerowych baz danych.

Programy komputerowe będące wartością niematerialną i prawną mogą być rozumiane jako prawa z licencji na te programy, lub prawa wyłączne powstałe z przeniesienia praw do programu komputerowego. Licencją będziemy nazywali umowę uprawniającą do korzystania z programu komputerowego w sposób określony umową licencji i przepisami prawa autorskiego (por. rozdział 7 ustawy z 1994 o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Z kolei pod pojęciem umowy przenoszącej prawa do programu komputerowego będziemy rozumieli czynności prawną, na mocy której zbywca-właściciel praw majątkowych (i ewentualnie osobistych) do programu komputerowego ceduje całość przysługujących mu praw majątkowych na osobę nabywcy.

Zgodnie z art. 22b ust. 1 pkt 4 i 5 ustawy z 1991 o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz art. 16 b ust. 1 pkt 4 i 5 ustawy z 1991 o podatku dochodowym od osób prawnych, amortyzacji podlegają (z zastrzeżeniem art. 22c oraz 16c odpowiednich ustaw podatkowych) nabyte, nadające się do gospodarczego wykorzystania w dniu przyjęcia do używania autorskie lub pokrewne prawa majątkowe, licencje, w tym również prawa majątkowe i licencje dotyczące programów komputerowych o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane przez niego do używania na podstawie umowy licencyjnej (sublicencji), umowy najmu, dzierżawy lub umowy leasingu, zwane wartościami niematerialnymi i prawnymi. Z kolei, zgodnie z art. 28 w związku z art. 33 ustawy z 1994 o rachunkowości należy dokonywać wyceny wartości niematerialnych i prawnych posiadanych przez prowadzący rachunkowość podmiot nie rządziej, niż na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego (tzw. dzień bilansowy).

Przytoczona wyżej klasyfikacja wartości niematerialnych i prawnych wskazuje rodzaje wartości niematerialnych które można zidentyfikować w procesie analizy funkcjonowania przedsiębiorcy. Ustawy podatkowe oraz ustawa o rachunkowości wskazują też zasadnicze kryteria oznaczania wartości programów komputerowych (i innych utworów informatycznych). Nie oznacza to, że w oparciu o te przepisy, zawsze można w praktyce precyzyjnie wycenić wartość przedstawionych powyżej wartości niematerialnych z grupy utworów informatycznych. Dotyczy to zwłaszcza tych sytuacji, kiedy wycena jest

dokonywana dla celów innych, niż amortyzacja i wycena rachunkowa aktywów i pasywów, czyli np. przy dokonywaniu sprzedaży rozwiązania informatycznego, udzielaniu licencji, przy wnoszeniu wkładu rzeczowego do spółki mającego postać praw do programu komputerowego czy wreszcie przy szacowaniu dla celów podatku od spadków i darowizn. W wielu przypadkach uda się jedynie dokonać wyceny pojedynczych wartości niematerialnych jako grupy, gdyż albo nie będzie można rozdzielić poszczególnych wartości niematerialnych składających się na wartość niematerialną o charakterze złożonym, lub nie będzie można oddzielić wpływu poszczególnych kategorii wartości niematerialnych na wartość podmiotu gospodarczego. W pierwszym wypadku chodzi o sytuację, gdy dokonuje się wyceny złożonego utworu informatycznego, oprogramowania, w skład którego wchodzić poszczególne programy, bazy danych, multimedia itp., zaś wartość tych elementów może być precyzyjnie określona tylko wtedy, gdy elementy te potraktuje się jako całość, jedną wartość niematerialną i prawną.

Metody wyceny programu komputerowego

W praktyce wymienia się kilka podstawowych metod wyceny. Od razu wymaga podkreślenia fakt, iż niektóre z nich nie znajdują zastosowania do wyceny programu komputerowego ze względu na swoją nieprzydatność, a to ze względu na kryteria, jakimi się posługują, czy też niedokreśloność wyników wyceny, jakie otrzymuje się w wypadku ich zastosowania. Metody opisane niżej można traktować jako ogólny sposób podejścia do problemu wyceny programu komputerowego (lub innego utworu informatycznego) od strony kosztów, cen lub dochodu. Na bazie wskazanych ogólnych metod wyceny rozwinęło się wiele metod o większym stopniu szczegółowości, które w mniejszym lub większym stopniu uwzględniają założenia powołanych metod podstawowych. Na ogół pożądane jest przez zlecającego wycenę stosowanie kilku niezależnych metod wyceny programu komputerowego, częstokroć bywa to zresztą uwarunkowane charakterem przedmiotu wyceny i procesu decyzyjnego inwestora lub wymagane przez przepisy prawa. Takie zachowanie daje zresztą większą pewność co do otrzymanego wyniku dokonywanej wyceny.

Metodologicznie rzecz biorąc, wyróżnia się dwa zasadnicze modele dokonywania wyceny:

- model pośredni,

- model bezpośredni.

Model pośredni realizowany jest w ten sposób, iż najpierw dokonuje się wyceny aktywów przedsiębiorcy, następnie wyceny rzeczowego majątku trwałego oraz majątku obrotowego netto przedsiębiorcy, potem wycenia się sumaryczną wartość programu komputerowego przez różnicę, wreszcie dokonuje się alokacji wartości sumarycznej do poszczególnych identyfikowalnych oraz nie identyfikowalnych utworów z zakresu informatyki (w tym programów komputerowych).

Model bezpośredni wymaga identyfikacji przyszłych pożytków płynących z prawa własności lub użytkowania licencjonowanych programów komputerowych oraz doboru i zastosowania właściwej metody (ewentualnie metod) ich wyceny.

W każdym jednak przypadku dokonywania wyceny niezbędna jest analiza procesu decyzyjnego inwestora w celu dokonania oceny ryzyka i korekty wyceny w aspekcie ryzyka, jak i w celu dokonania ewentualnej korekty wyceny z punktu widzenia wartości wnoszonych projektowanym kontraktem o przeniesienie prawa własności lub ustanowienie prawa do użytkowania objętego licencją programu komputerowego. Korekty te wyceniane są metodą dochodową.

Wyróżnia się zatem takie metody wyceny jak:

- metodę rynkową, która w opinii powszechnej daje najlepsze oszacowanie wartości przedmiotu wyceny. Pogląd ten jest jednak wielce wątpliwy i niewiarygodny w kontekście tego, iż metoda rynkowa jest w pełni niezawodna jedynie w wypadku istnienia tzw. rynku doskonałego. Na rynek istniejący w rzeczywistości ma wpływ wiele czynników powodujących, że odbiega on w sposób zasadniczy od postulowanego formatu rynku doskonałego, sterowanego wyłącznie siłami podaży i popytu. Rynki istniejące faktycznie cechują elementy mające istotny wpływ na ich funkcjonowanie. Do elementów tych zalicza się przede wszystkim poziom uregulowania tego rynku, rodzaj jego uczestników, wielkość dokonywanych transakcji i płynności rynku, wreszcie miejsce i sposób przeprowadzania transakcji w połączeniu z przepływem informacji o wielkości i rodzaju dokonywanych transakcji. Wycena metodą rynkową w modelu bezpośrednim wymaga dostępu do informacji o zawartych, porównywalnych co do zakresu i treści, transakcjach dotyczących programów komputerowych z uwagi na konieczność wykorzystania funkcji

informacyjnej, jaką mimowolnie pełnią ceny w obrocie. Gromadzenie informacji o dokonanych transakcjach jest stosunkowo trudne i w praktyce głównie realizowane w przypadku takich rodzajów wartości niematerialnych jak przede wszystkim systemy informatyczne dla przedsiębiorstw, w tym programy komputerowe oraz inne przedmioty prawa autorskiego, znaki towarowe jak również złożone wartości niematerialne ujawnione w trakcie fuzji i przejęć dokonywanych na rynku kapitałowym. Obserwowanie rynku i gromadzenie informacji o zawartych na nim transakcjach z interesującego zakresu pozwala wychwycić ustalone ceny i ich trendy wzrostowe czy spadkowe. Przykładem może być notowanie cen transakcyjnych przy zbywaniu licencji na dane rodzaje programów komputerowych, czy innych utworów z zakresu informatyki. Nie ma co prawda stałej formy notowań cen licencji na programy komputerowe, tak jak się to dzieje np. z cenami niklu czy węgla, ale istnieją ośrodki zajmujące się monitorowaniem rynku informatycznego, które zbierają informacje o dokonywanych transakcjach na tymże rynku. Ceny rynkowe mogą być wyrażone także w pośredniej postaci, jako marże od obrotu, wynagrodzenie za posiadanie wyłączności oferowania towaru danej marki na określonym rynku. Model pośredni wyceny rynkowej realizowany jest zwykle w stosunku do firm wycenianych przez rynek kapitałowy w formie wyceny reakcji rynku na zdarzenia związane z nabyciem lub utratą wartości niematerialnych przez takie firmy, czyli przykładowo przy nabywaniu lub zbywaniu znaków towarowych o znacznej wartości rynkowej. Podstawowym problemem przy wycenie metodą rynkową jest określenie siły związku przyczynowego zachodzącego pomiędzy zdarzeniem związanym z przedmiotem wyceny, czyli np. nabyciem praw licencji na dany program komputerowy, a reakcją cenową rynku na ten fakt. Większość transakcji w obszarze złożonych wartości niematerialnych i prawnych objęta jest w zasadzie tajemnicą handlową i jeżeli nawet ich wynik zostanie opublikowany, tak jak się to działo w wypadku kontraktów zawieranych przez Prokom czy ComputerLand z czołowym polskim operatorem telekomunikacyjnym, to towarzysząca mu informacja może okazać się niewystarczająca dla dokonania precyzyjnej wyceny. Warunki kontraktu, wprowadzające na ogół rozmaite klauzule zabezpieczające i

ograniczenia odnośnie ujawnienia treści i zakresu zawartej umowy, powodują, że poszczególne transakcje są nieporównywalne bez szczegółowej znajomości wszystkich uregulowań kontraktu, co na ogół jest niezwykle trudne. Zjawisko to ogranicza także zastosowanie podstawowej techniki wyceny metodą rynkową, jaką jest porównywanie transakcji, jakich dokonano w różnych obszarach rynkowych.

Wycena wartości niematerialnych i prawnych metodą rynkową napotyka wiele barier i naszym zdaniem nadaje się do zastosowania jedynie na bardzo płynnych rynkach w sytuacji gdy możliwe jest stworzenie wiarygodnej bazy danych o przeprowadzonych porównywalnych transakcjach.

- metodę dochodową, Istotą wyceny wartości niematerialnych i prawnych metodą dochodową jest ustalenie wartości, jaka może się ujawnić w wyniku wytworzenia lub obrotu programem komputerowym (lub innym utworem informatycznym). Wartość ta reprezentowana jest przez skumulowany opodatkowany dochód, prognozowany do uzyskania w założonym przedziale czasowym, dodatkowo z uwzględnieniem akceptowanej rentowności zainwestowanego kapitału i ryzyka. Założona rentowność i ryzyko ujawniają się poprzez badanie szybkości pomnażania wartości programu komputerowego określanym stopą dyskontową. Określenie horyzontu czasowego obrazującego przepływy pieniężne związane z dochodami pozwala na doprowadzenie przyszłych pożytków do porównywalności metodą dyskontowania wartości pieniężnych w czasie. Skumulowaną w rezultacie dokonywania tego procesu wartość określaną mianem "wartości zaktualizowanej" można skonfrontować z poczynionymi nakładami inwestycyjnymi, uzyskanymi cenami, wartością rynkową jak również z wartością księgową aktywów związanych z dokonaniem w celu osiągnięcia dochodu przepływ pieniądza (cash flow). Wykorzystywanie omawianej metody w procesie wyceny wiąże się z przygotowaniem kalkulacji finansowych, mogących przyjąć postać business planu. Owe kalkulacje mogą być wykorzystywane zarówno przy bezpośrednim, jak i pośrednim modelu wyceny. W każdym razie właśnie spodziewane przychody, lub wręcz zysk mają obrazować przyszłe pożytki, jakie mogą zostać osiągnięte w związku z programem komputerowym. W metodzie dochodowej stosowana jest również tzw. ilościowa

analiza ryzyka, a także przy pomocy rachunku opcji dokonywany jest szacunek cech sytuacji decyzyjnej. Wyniki wyceny dokonanej rynkowej i dochodowej są zbieżne bądź nawet tożsame jedynie w wypadku wystąpienia rynku idealnego, o jakim wspominałem powyżej, jako że przewidywane w metodzie rynkowej ceny transakcyjne winny odzwierciedlać zakładane w metodzie dochodowej korzyści. Jednak obrót programami komputerowymi i inne utworami informatycznymi odbywa się na ogół na rynkach nie mających większości cech rynku doskonałego. Stąd też, stosowanie metody dochodowej dla wyceny programu komputerowego będzie wiązało się z uzyskaniem wyniku w dużym stopniu autonomicznego, czyli uzależnionego od całokształtu sytuacji podmiotu, który dokonuje wyceny. Trudno też będzie dokonać porównania uzyskanego wyniku z innymi wynikami wyceny metodą dochodową, i to nawet wtedy, gdy dotyczyły podobnych utworów informatycznych. Reasumując, nie jest metoda dochodowa metodą obiektywną, co jednak nie powinno przesłaniać korzyści, jakie wynikają z jej korzystania przy wycenie dóbr z zakresu informatyki.

- metodę kosztową, w której mierzy się aktualną wartość przyszłych korzyści wynikających z własności lub wykorzystywania danej wartości poprzez określenie kosztów, jakie należy ponieść dla zapewnienia zdolności do generowania korzyści z niej płynących.. U podstaw stosowania metody kosztowej leży założenie, iż poniesienie kosztów jest równoznaczne z uzyskaniem odpowiedniego efektu ekonomicznego, jako że w przeciwnym przypadku koszty w zasadzie nie byłyby ponoszone. Metoda wyceny kosztowej używana jest w przede wszystkim przy dokonywaniu wyceny takich wartości niematerialnych i prawnych, jak procedury zarządzania stosowane w firmach (tzw. firmowe know-how), prace rozwojowe, systemy fizycznej dystrybucji czy sieci sprzedaży (logistyka). Z kolei w przypadku przeprowadzania wyceny programu komputerowego typu FK na podstawie wydatków reklamowych poniesionych w celu jego pozycjonowania na danym rynku, metoda kosztowa okaże się mniej przydatna. Brak jest bowiem precyzyjnych narzędzi przygotowywanie, a następnie realizacji kampanii reklamowych, zapewniających pozytywny i przewidywalny skutek w postaci

zwiększenia sprzedaży danego programu komputerowego czy też utrwalenia się znajomości jego marki wśród grupy klientów docelowych. Powszechnie wiadomym jest, iż skuteczność nakładów na reklamę zależy od bardzo wielu czynników i w zasadzie nie można gwarantować efektów przeprowadzonej kampanii reklamowej. Dodatkowo wskazać należy, że zbudowanie renomy znaku marki programu komputerowego wykorzystywanego następnie przez przedsiębiorcę do oznaczenia swojej firmy czy też jedynie dla zindywidualizowania w obrocie konkretnego programu typu FK nie daje żadnych gwarancji pożytków w przyszłości. Nie da się bowiem wprost wskazać, na ile i w jakim stopniu koszty poniesione na wyprodukowanie i wypromowanie danego programu komputerowego zwróciły się w praktyce i czy bez poniesienia części tych kosztów efekt nie byłby taki sam lub zbliżony. W metodzie kosztowej stosuje się zwykle bezpośredni model wyceny. Zakłada się również, że wartości niematerialne podobnie jak stałe aktywa rzeczowe ulegają postępującemu procesowi zużycia. W konsekwencji wycena metodą kosztową jest całkowicie nieprzydatna w przypadku takich wartości niematerialnych jak relacje, oraz złożone wartości niematerialne i własność intelektualna. Trudno tym kategoriom ekonomicznym przyporządkować koszty wytworzenia lub nabycia z precyzją wystarczającą dla stwierdzenia związku przyczynowo skutkowego z ich istnieniem, postrzeganym bez wątplenia na rynku kapitałowym. Metoda ta również nie pozwala na oszacowanie horyzontu czasowego i rozkładu w czasie ewentualnych pożytków z programu komputerowego. Dodatkowo wskazać można na fakt, iż programy nie wykazują zużycia w sensie fizycznym, zaś co najwyżej można im zarzucić zużycie funkcjonalne.

- metodę określaną jako tzw. procedurę wyceny, która wykorzystuje jedną lub dwie spośród wyżej wymienionych metod. Metoda ta służy zapewnieniu rzetelności i poprawności przeprowadzanej wyceny. Umożliwia też zapewnienie porównywalności obranych sposobów określania wartości, co w konsekwencji zapewnia powtarzalność uzyskanego wyniku. Wycena powinna być w zasadzie dokonana przynajmniej dwoma metodami. Zasadniczą część procedury wyceny polega na zebraniu informacji o stronach dokonywanej transakcji

dotyczącej dobra z zakresu informatyki, określeniu kryteriów służących do sprecyzowania celu wyceny, sprecyzowaniu podmiotów uprawnionych do przedmiotu wyceny, zgromadzeniu i analizie informacji historycznych, dotyczących wycenianego programu, dokonaniu ustaleń odnośnie wstępnych wniosków i danych. Następnie dokonywana jest kontekstowa analiza niezbędnych dokumentów księgowych, finansowych oraz statystycznych, dotyczących dobra stanowiącego przedmiot wyceny i jego funkcjonowania. Kolejno dokonuje się agregacji a wreszcie analizy danych rynkowych związanych z przedmiotem wyceny. Ostatnim etapem jest wybranie sposobów dokonywania wyceny. Efekty wyceny podlegają dodatkowej interpretacji. Materialnym efektem procedury wyceny jest raport z wyceny wartości niematerialnej i prawnej. Raport taki powinien zawierać co najmniej takie elementy jak: opisanie zasad i założeń dokonania wyceny wraz z uzasadnieniem wyboru takich, a nie innych metod i założeń, opis celów, jakie postawiono przez procesem wyceny dobra informatycznego, indywidualizację przedmiotu wyceny, prezentację sposobu dokonywania obliczeń dla celów wyceny, a wreszcie prezentację wyników wyceny, w tym również wniosków z niej płynących.

Metody wyceny stosowane w praktyce

W praktyce stwierdza się, iż wybór metody wyceny uzależniony jest od celów przedsiębiorcy, który zlecił dokonanie wyceny, cech rodzajowych przedmiotu wyceny oraz przyczyn, dla których wycena jest dokonywana. W przypadku wartości niematerialnych i prawnych takich, jak dobra z zakresu informatyki, których cechą jest pewna nieprzewidywalność, co do efektu gospodarczego jaki mogą przynieść, połączona ze specyficzną dla wytworów informatycznych złożonością i zawodnością, dokonywanie wyceny ma szczególny charakter. Preferowanie akurat tej metody wynika przede wszystkim z możliwości jej powszechnego i łatwego zastosowania, dodatkowo zaś właśnie ta metoda najlepiej oddaje istotę definicji wartości, wedle której wartością jest suma przyszłych pożytków wynikających z posiadania (i wykorzystywania) danego dobra z zakresu informatyki. Inną cechą przemawiająca za stosowaniem metody wyceny dochodowej jest też możliwość uwzględniania przy wycenie elementów subiektywnych

leżących po stronie zlecającego wycenę, takich jak jego uwarunkowania gospodarcze czy poczynione nakłady inwestycyjne. Metoda dochodowa okazuje się przydatna dla wyceny takich dóbr niematerialnych jak programy komputerowe czy inne utwory z zakresu informatyki, kiedy nader często w praktyce ujawnia się swoista blokada informacyjna związana z obrotem takimi dobrami, szczególnie jeśli idzie o warunki finansowe zawarte w kontraktach i odpowiadające im zobowiązania po stronie zbywcy, co przecież w zasadniczy sposób wpływa na wartość danego dobra.

Pozostałe dwie metody, czyli metoda kosztowa i rynkowa są wybierane znacznie mniej chętnie, a to ze względu na to, że metoda rynkowa, co wspominałem, oparta jest o postulat rynku doskonałego, zaś metoda kosztowa bazuje na mało wiarygodnych prognozach.

W pracy nad tekstem opierałem się przede wszystkim na książce: A. Podrzywałow, D. Pelc: Wycena wartości niematerialnych i prawnych, Gdańsk 1999 oraz M. Prystupy: Wycena mienia, wyd. CIM, 2000 oraz wykorzystałem pisma Ministerstwa Finansów.

*Aleksander Stuglik
autor jest prawnikiem w Kancelarii Prawnej B. Żuradzka Sp. K. z Katowic*